

Биљана МАРКОВИЋ
Историјски институт
Београд

КРИВИЧНО ДЕЛО ПАЉЕВИНЕ У ЗАКОНОДАВСТВУ ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА ПРЕМА РУКОПИСИМА СТАРИЈЕ РЕДАКЦИЈЕ*

Апстракт: Паљевина извршена са предумишљајем спада у тешка кривична дела и у средњем веку је била сурово кажњавана. У византијском праву ово кривично дело налазимо у многим правним изворима. Норме којима се регулише кривично дело паљевине у законодавству цара Стефана Душана скупљене су у Скраћеној Синтагми Матије Властара (Е састав, гл. ђ) и Душановом законнику (чл. 99-100) у рукописима старије редакције. У Скраћеној синтагми одредбе о паљевини садрже описе разних облика кривичног дела од најлакшег извршеног из нехата до најтежег извршеног са предумишљајем. Прописана је судска истрага којом је требало утврдити све околности случаја. Казне су пратиле прецизно утврђену виност, па се случајна паљевина није кажњавала, док је за намерну паљевину запрећена смртна казна која је извршавана одсецањем главе или спаљивањем. Душанов законик у чл. 99 предвиђа колективну одговорност села за насталу штету, уколико село не преда починиоца коме је запрећена казна спаљивањем. У чл. 100 се регулише колективна одговорност околине уколико је паљевина извршена изван села.

Кључне речи: Синтагма Матије Властара, Душанов законик, паљевина, град, село, кривично дело, виност, нехат, предумишљај, случај, казна.

Паљевина спада у тешка кривична дела, ако је извршена намерно, односно са предумишљајем, и била је строго кажњавана у сваком времену и на сваком простору. По наводима А. Соловјева ово кривично дело је већ

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије *Средњовековне српске земље (XIII–XV век): политички, привредни, друштвени и правни процеси* (Ев. бр. 177029).

Руска правда изузела из система глоба, заједно са још два кривична дела – разбојништвом и крађом коња и предвидела је тешку казну изгнанства и конфискације имовине, *потокъ и разграбленіе*. У Псковској судској грамоти из 15. века (чл.7) паљевина је једно од четири кривична дела за која је предвиђена смртна казна: издајство, крађа из цркве, крађа коња и паљевина.¹ У Статуту града Будве има веома мало кривичноправних одредби.² Ипак, кривично дело паљевине се налази баш међу тим одредбама. У њима се говори о паљењу грма, сламе или гувна, стабла маслине, „општинске траве“, плота, „брда“ итд. приближавајући нам слику једне изразито аграрне средине. Казне су биле новчане, а њихова висина је некад зависила од понашања лица које је изазвало пожар – да ли је тражило помоћ и викало и да ли је пожар био изазван намерно или случајно. Будва је често страдала, па је прописана обавеза свих грађана да помажу и у самом граду и у њеном дистрикту, а било је кажњавано и само пасивно држање за време избијања и гашења пожара.³

Византијско право је ово кривично дело предвидело у Еклоги, али и у Земљорадничком закону, а касније и у свим најважнијим законским изворима, као што су Прохирон, Епанагога, Василике, Синтагма Матије Властара и Шестокњижје Константина Арменопулоса.⁴

Еклога (XVII, 41) која је служила као узор за законе из каснијег времена садржи детаљно описане облике паљевине, од злонамерне, односно учињене са предумишљајем, до случајне, која је била последица стицаја

¹ А. Соловјев, *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године*, Београд 1980, 257-258. Т. Тарановски, *Историја српског права у немањихкој држави*, Класици југословенског права, Београд 1996, 353-354.

² У литератури постоји мишљење да је суђење за кривична дела већ у почетку млетачке владавине прешло у надлежност млетачких судских органа (каторског ректора), те да је грађанима Будве за кривична дела суђено по млетачким законима. Тако су и многи прописи кривичноправног карактера изостављени из Будванског статута. У таквим околностима су превагу за нека кривична дела могле имати обичајно-правне норме. *Ž. Вујклић, Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune*, Nikšić 1988, 249.

³ Новчане казне показују да у Будви кривично дело паљевине ипак остаје у систему глоба. *Ž. Вујклић, Исто*, 252.

⁴ А. Соловјев, *Законик цара Стефана Душана*, 257. S. Šarkić, D. Popović, *Veliki pravni sistemi i kodifikacije*, Beograd, 1996, 93-98. Соловјев сматра да су одредбе о паљевини у потпуном преводу Синтагме Матије Властара која се нигде не налази уз Душанов законик узете из Василика. А. Соловјев, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка, Књиге Скопског научног друштва*, Књ. друга, Скопље 1928, 175-176.

неповољних околности, и за коју је наглашено да се не кажњава. Прво је утврђено да се потпаљивач који је подметнуо пожар у граду, са било каквом злом намером или планом да изврши пљачку, кажњава спаљивањем. То је био најтежи облик овог кривичног дела. Даље, потпаљивачу који ван града, у селу или на пољу злонамерно подметне ватру прети такође смртна казна која ће бити извршена на лакши начин за осуђеника (не огњем него мачем). Затим, у градацији облика кривичног дела паљевине долази паљевина учињена нехатом приликом рада на сопственом имању. У том случају починилац је био неопрезан и користећи ватру за уобичајене пољске радове изазвао је пожар који се проширио на суседно имање. Уколико је дан био ветровит или починилац није предузео уобичајене мере опреза, кажњаван је због непажње и несмотрености. Не прецизира се врста казне. Свакако можемо претпоставити да је починилац био дужан да надокнади материјалну штету, а могуће је, с обзиром на лакши облик кривичног дела, и да је казна била новчана. Међутим, уколико је починилац био савестан у свом поступању са ватром на сопственом имању, али се изненада подигао јак ветар и проширио пожар, он није сматран одговорним. Најзад, ако би се неком запалила кућа и тај се пожар проширио, није се сматрало да је крив онај код кога је избио пожар, без обзира на то што је ватра потекла из његове куће, а штета учињена и у суседству. Тако видимо да је прецизно изведена линија виности за све оне случајеве који су се у пракси најчешће дешавали, да је одговорност починиоца следила утврђену виност и најзад да су тежина казне и начин њеног извршења били у складу са свим посебним околностима.⁵

⁵ L. Margetić, *Ekloga iz 726. godine i njezina važnost za našu pravnu povijest*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 1, Rijeka 1980, 53-78.

Руски превод Еклоге следи пажљиво свој грчки предложак и имајући и њега у виду проверавамо разумевање основног текста: *Те, кто из какой-либо вражды или (с целью) ограбления имущества устраивают в городе пожар, предаются огню. Те же, кто вне городской территории с злым умыслом поджигает селения или поля, или постройки полей, предаются казни мечом. Если же кто-либо, намереваясь выжечь солому или терновник на своем возделанном участке, заложил туда огонь, а огонь распространился дальше и сжег чужие возделанные участки или чужой виноградник, то судьбе надлежит заняться этим делом и, если огонь распространился по неопытности или беспечности, то виновный возместит ущерб потерпевшему. Ибо если он развел огонь в такой день, когда был сильный ветер, или же не предохранил огонь от дальнейшего распространения, то осуждается как несмотрительный и беспечный. Если же он все предусмотрел, но неожиданно поднялся сильный ветер и поэтому огонь распространился дальше, то не осуждается. И если от происшедшего воспламенился*

Тарановски закључује да је у средњовековној Србији кривично дело паљевине пре доношења Душановог законика потпадало под обичајно право и да због тога и нема овог кривичног дела нигде у изворима партикуларног права, као што су манастирске хрисовуље, уговори и други писани правни акти.⁶ Међутим, треба имати у виду да у Номоканону св. Саве, односно у његовом делу чији је извор у византијском Прохирону, а назива се Закон градски, налазимо кривично дело паљевине које је формулисано, са неким разликама у односу на Еклогу, али такође уз детаљно разграничење намере и нехата и са предвиђеним казнама које следе утврђену виност починиоца.⁷ Осим тога, српска редакција Земљорадничког закона садржи неколико чланова о паљевини.⁸

Земљораднички закон српске редакције кривично дело паљевине предвиђа у чл.60-62. У чл.60 се регулише материјална одговорност за паљење туђих кола и за крађу, па се за оба кривична дела предвиђа исплата двоструке вредности запаљене, односно украдене ствари.⁹ У тексту није наведено да ли овај новац треба да се исплати у целости оштећеном или неком органу власти или да се подели између њих. У чл.61 се говори о намерној (са предумишљајем) паљевини гумна или стога жита, а за такво дело се предвиђа казна спаљивања починиоца.¹⁰ Даље се,

чей-либо дом и сгорели некоторые из принадлежащих ему вещей и огонь разошелся так, что загорелись какие-либо из окружающих строений, то не будет привлечен к ответственности, если этот пожар произошел непреднамеренно. Е. Э. Липшиц, *Эклога, византийский законодательный свод VIII века*, Москва 1965, 72. Коментаришући овај члан аутор наводи и друге римске и византијске изворе у фн.41, в. Исто, 75, а упућује и на *Закон судни људем* у коме се налазе и црквене казне за ово кривично дело. Исто, 187-188. Уп. L. Burgmann, *Ecloga, Das Gesetzbuch Leons III. und Konstantinos' V*, Frankfurt am Main, 1983, 240.

⁶ Т. Тарановски, *Историја српског права*, 354.

⁷ А. Соловјев, «Градски закон» у средњовековној Србији, Архив за правне и друштвене науке, XVI, Београд 1928, 342-347. Н. Дучић, *Крмчија морачка*, Гласник СУД, VIII, Београд 1877, 133.

⁸ Најновије издање Земљорадничког закона са преводом и детаљним коментарима о сваком члану објавио је М. Благојевић, *Земљораднички закон, средњовековни рукопис*, САНУ, Извори српског права XIV, Београд 2007.

⁹ Чл.60: *Они који запале туђа кола или који украду, нека дају двоструку вредност. Ⲛⲓ Жерџиен кола тоуждаа или крадџиен. сѣгѣвою цѣною да въздадѣтъ.* М. Благојевић, Исто, 68-69.

¹⁰ Чл.61: *Ко у гумно или стог жита подложи огањ из личне мржње или вражде, нека буде огњем сажежен. Ⲛⲓ Иже въ гоумнѣ или швнтѣли възжшии огнь къ ненависти шсовници, или вражди. шгниемь сѣжежени да въздѣтъ.* М. Благојевић, Исто, 68-69.

у чл.62, укратко наводи да се онај ко запали зграду са сеном или плевом кажњава сечењем руке.¹¹ Ни у једном од наведених чланова нити пак у неком посебном члану не видимо могућност ослобађања од одговорности за нехатну или случајну паљевину. Предвиђен је само онај облик кривичног дела у коме се подразумева зла намера, односно утврђује виност починиоца, а значајна разлика се прави једино с обзиром на врсту ствари која је запаљена. Следствено томе, казна за паљење кола је новчана у износу двоструке вредности запаљене ствари, а казна за паљење гумна или стога жита је смртна и то веома тешка по начину извршења – спаљивањем починиоца. Нису предвиђене никакве олакшавајуће околности. Одредбе су сведене, кратке и прецизне. Нешто лакша, али ипак веома тешка казна (сечење руке) је одређена за паљење зграде у којој се чувало сено или плева. Можда се сматрало да је опасност од ширења пожара мања у таквом случају. Свакако је паљевина, онако како је видимо из текста српске редакције Земљорадничког закона, била управљена против највиталнијих интереса сеоског становништва, па су и казне биле сурове.¹² У Закону се не предвиђа паљевина кућа у насељима, јер је то, вероватно, било регулисано у неком другом важећем правном извору, писаном или обичајном.

Кривично дело паљевине је у законодавству цара Стефана Душана предвиђено у неколико чланова, и то: у Скраћеној Синтагми Матије Властара и у Душановом законику у рукописима старије редакције, односно у Јустинијановом закону и Душановом законику у рукописима млађе редакције.¹³

У Скраћеној синтагми се одредбе о паљевини налазе у Е саставу, гл.Џ, (*Глава Џ О запалени.*) и садрже описе неколико облика учињеног дела који се слажу са описима и логиком испитивања виности починиоца какве смо видели у Еклоги. Међутим, за разлику од Еклоге, полази се од најлакшег облика и за њега се користи сажетија формулација дела чије се последице гранају у две могућности. Прва могућност је да је кривично

¹¹ Чл.62: *Ономе ко подложу огањ или у зграду са сеном или плевом, нека се рука одсече. 𐌶𐌿 Или въ дѹмѣ сѣна или плѣвы вѣлѡжшен ѡгнѣ. ꙗкоже да сѣкъсѣ(ъ) се.* М. Благојевић, Исто, 68-69.

¹² М. Благојевић коментарише суровост казне и упозорава да су после спаљивања житарица и земљорадник и цела његова породица били изложени опасности смрти од глади. Детаљне коментаре уз чланове о паљевини и податке из других сачуваних докумената в. М. Благојевић, Исто, 152-156.

¹³ О рукописима обе редакције в. Б. Марковић, *Јустинијанов закон у оквиру Кодекса цара Стефана Душана*, Необјављена докторска теза, Београд 2004, 151-153.

дело учињено из нехата у току уобичајених радова на сопственом имању за које се и иначе користио пламен (нпр. спаљивање стрњике). У овом случају се ватра проширила и спалила нечије усеве или виноград или нешто друго. Прописана је судска истрага којом је требало утврдити околности случаја: *Аще кто стрњиште своје нивы хотѣ пожещи и вѣложит вѣ нѣ огонь, огонь же и мимо то прѣминуѣ тоуждее пожежет нивы, или тужди виноград или ино что, подобает судіам истезати...* Ако се истрагом утврди да је починилац учинио кривично дело из нехата, јер није предузео потребне мере опреза или се није довољно потрудио да савлада пожар који се ширио, проглашаван је кривим, али се из текста Синтагме не виде ни врста ни висина казне: *аще оубо по небрѣженю или неискоусѣтвѣ вѣспалившиаго огонь сіе бысть, или нѣст браниль вѣсею силою, еже не прѣминути напрѣд пламену, тако небрѣгъ сицевы и нерадивъ осуждаетьсе.* Тако је опет могуће претпоставити, као и због непотпуне формулацију у Еклоги, да је казна била новчана и да се штета мора надокнадити. Друга могућност се приказује као неповољан стицај околности у коме је онај ко је запалио ватру, без икакве зле намере, учинио све да спречи несрећу. Сматрало се да се такав догађај одиграо без ичије кривице, па да нема ни казне: *аще ли вѣсачскы онъ бранильъ есть, вѣнезапу же вѣтръ припаде и огня пламень на вѣрѣжденнаго прѣнесе, неповинънъ есть иже огонь вѣспаливы.*¹⁴

У Синтагми се у истој глави предвиђа још један случај у коме јесте запаљена туђа имовина, али у коме такође нема ни одговорности ни кривца ни казне. Наиме, ако се некако запалила нечија кућа (значи, опет ненамерно), па се одатле ватра проширила и спалила туђу имовину, није одговоран власник куће: *З а к о н. Аще от некоѣго прилученіа домъ нечиі запалитсе и оттоуждоу огонь истекъ съблизу лежещее запалит, ничимже осуждаетьсе иже испрѣва запаливы се.* Очигледно се сматрало да је

¹⁴ Текст је наведен према издању у књизи Т. Флорински, *Памятники законодательной діятелиности Душана Цара Сербовъ и Грековъ*, Киевъ 1888. Приложения, 168-169. *Ако ко хоће да запали стрњиште на својој њиви, па на њој наложи огањ и поред тога (огањ) пређе (и) туђе њиве спали или виноград или нешто друго, треба судије да испитају, да ли се ово десило због небриге или неискуства онога који је запалио ватру или није бранио свом снагом пламену да не пређе даље. Ако је (то било) по небризи и нераду онога, (он) се осуђује. Ако ли је он бранио из све снаге, али изнаода дуне ветар и огањ пламен пренесе, није крив онај који је огањ запалио.* (прев. Б.Марковић) Уп. С. Новаковић, *Матије Властара Синтагмат*, СКА, Београд 1907, 262. Неког прецизнијег објашњења о казни нема ни у Студеничкој Синтагми коју је објавио Мошин: V. Mošin, *Vlastareva Sintagma i Dušanov Zakonik u studeničkom »Otečniku«*, Starine, 42, Zagreb 1949, 7-93, 68.

његова невоља већ довољно велика сама по себи и да је не треба увећавати, поготово што нема никакву кривицу. У наставку се уопштено препоручује да се прашта оно што је случајно запаљено: *З а к о н. По прилучаю бывшее запалѣніе пращется*¹⁵

Следи једна кратка одредба о паљевини зграде или стога пшенице која веома личи на непрецизно пренету и делимично измењену одредбу из чл.61 Земљорадничког закона: *Иже храмину или стогъ пшенице пожегъ въ вѣдѣніи, быемъ бывъъ прѣвѣ и огнемъ съжизаетьсе*. Јасно је да је паљевина намерна, а запрећена казна се састоји из две казне, и то телесне казне батинања и смртне казне која се извршавала спаљивањем. Посебно је предвиђено и кривично дело намерне (с умишљајем) паљевине нечије куће (по лукавствоу). Оваква паљевина је кажњавана смртном казном извршаваном одсецањем главе. *Иже по лукавствоу попаливъ домъ нечию главою да оуѣечетьсе*.¹⁶

На крају се укратко описује драматична ситуација у којој би неко, да би спасао своју кућу од пожара који се шири, разорио суседну. Починилац се нашао у тешким околностима - он сам је већ претрпео велику штету, очигледно се законском регулативом његова одговорност ограничава само на процењену вредност учињене штете, па се, доследно, одређује плаћање одштете, без обзира на то да ли је ватра стигла до суседне куће или није: *Аще кто запалѣнію бившу, заеже съхранити свои домъ разоритъ сусѣдніи, празднуетъ акуліею, рекше тѣщета, любо огнь достиже, любо прѣдоугашень бысть*.¹⁷

Колико се састављач српске редакције Синтагме држао свог узора, односно грчког текста Синтагме Матије Властара? На то питање је желео да одговори још Флорински крајем осамдесетих година 19. века. Стога је норме о кривичном делу паљевине грчког оригинала и српског превода објавио заједно и закључио да се српски текст у свему слаже са грчким, те да је превод веран оригиналу.¹⁸

¹⁵ Текст је наведен према издању у књизи Т. Флорински, *Памятники, Приложения*, 168. Уп. С. Новаковић, *Матије Властара Синтагмат*, 262. и V. Mošin, *Vlastareva Sintagma*, 68.

¹⁶ Текст је наведен према издању у књизи Т. Флорински, *Памятники, Приложения*, 168. Уп. С. Новаковић, *Матије Властара Синтагмат*, 262. и V. Mošin, *Vlastareva Sintagma*, 68.

¹⁷ Текст је наведен према издању у књизи Т. Флорински, *Памятники, Приложения*, 168-169. Уп. С. Новаковић, *Матије Властара Синтагмат*, 262, V. Mošin, *Vlastareva Sintagma*, 69. О ненамерној и намерној паљевини уп. Т. Тарановски, *Историја српског права*, 100-101.

¹⁸ Т. Флорински, *Памятники*, 403-404.

А. Соловјев у својој класификацији кривичних дела описаних у Синтагми смешта паљевину међу опште опасна кривична дела, а не међу кривична дела против имовине, и то с правом, како се види и према строгим казнама (*jure talionis*) и према пажњи коју су редактори посветили овом кривичном делу још од Еклоге, уз нарочити труд да се поставе законски оквири који би омогућили утврђивање степена виности починиоца. Као директан старији грчки извор Соловјев наводи Василике, истичући да је Матија Властар преузео само световне законе.¹⁹

Душанов законик се бави кривичним делом паљевине у чл. 99 и 100 (према нумерацији С. Новаковића која је прихваћена у литератури).²⁰ У чл. 99 регулише се кривично дело паљевине која је изазвана намерно, односно са предумишљајем: *Ко се нађе да је запалио кућу или гумно, или сламу, или сено, из пизме коме. . . У питању је огромна штета која је неком начињена, али и могућност да се такав пожар прошири, јер је у питању веома запаљив материјал. Стога је и забрањена казна веома оштра - смртна казна која треба да буде извршена спаљивањем починиоца: да се тај паликућа сажесе на огњу. Уколико овлашћени органи не нађу паликућу Законик предвиђа колективну одговорност целог села и у том делу се потпуно одваја од Еклоге односно, традиције римско-византијског схватања личне одговорности: Ако ли се не нађе, да то село преда паликућу. Очигледно се сматрало да се у самом селу морало знати ко је починилац и да је оправдано да се село обавезе да га преда. Међутим законодавац не прети сељанима никаквом телесном или било каквом другом казном, уколико не предају починиоца. Довољна је она сума коју би свакако платио паликућа као надокнаду штете, у висини реалне процене, али даље није прецизирано да ли се у пракси одређује некаква додатна новчана казна: Ако ли га не преда, да плати то село што би паликућа платио.²¹*

¹⁹ А. Соловјев, *Законодавство Стефана Душана*, 175-176. А. Соловјев, *Законик цара Стефана Душана*, 175-176.

²⁰ У Атонском рукопису према коме се текст наводи то су чл.98 и 99. Д. Богдановић, *Атонски препис и превод Атонског преписа*, Законик цара Стефана Душана, I, Струшки и Атонски рукопис, САНУ, Београд 1975, 164-207. За друге рукописе старије редакције в. М. Пешикан *Индекс чланова*, Законик цара Стефана Душана, III, Барањски, Призренски, Шишатовачки, Раковачки, Раванички и Софијски рукопис, САНУ, Београд 1997, 465-469.

²¹ Чланови 99. и 100. се наводе према Атонском рукопису где су то чланови 98. 99. Д. Богдановић, *Атонски препис и превод Атонског преписа*, Законик цара Стефана Душана, I, 187. Н. Радојчић наводи текст у чл.99 по Струшком, а називом по Атонском рукопису, док је у чл.100 текст такође по Струшком, а натпис по Призренском рукопису. Уп. Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана 1349 и 1354*, САНУ, Београд 1960, 62.

Надокнада штете није увећана неким евентуалним износом вишеструке вредности изгореле ствари (куће, сламе итд.) у односу на реалну процену штете, али се можда крије у формулацији *да плати то село што би паликућа платио*, а што се одређивало према нама непознатом начину. Такође није јасно да ли је смртна казна за починиоца истовремено значила да штету ипак неко мора надокнадити, односно да то морају учинити његови наследници који немају никакву кривицу.

У чл.100 Законика се предвиђа само начин надокнаде штете уколико је паљевина извршена изван села. Ту се поново срећемо са колективном одговорношћу која је била дубоко утемељена у српској правној традицији. Наиме у случају да је паљевина извршена изван села, дужна је *околина* да штету надокнади или, као и у претходном члану, да преда починиоца. Законодавац не сматра за потребно да понавља врсту казне за самог починиоца и начин њеног извршења, јер је то већ речено у претходном члану, па се подразумева иста и за нешто другачију варијанту истог кривичног дела. Могуће је и да се сматрало да није потребно понављати одредбе о степену виности и одговарајућим казнама, јер се то све већ налазило у *Скраћеној синтагми*, па је даље било важно предвидети у Законнику начин наплате новчане надокнаде у случају паљевине извршене ван насеља, ако починилац буде недоступан.

Тарановски закључује да је одговорност села била супсидијарна и да су село и околина могли слободно одлучити да ли ће предати потпаљивача или не. С. Новаковић је, напротив, мислио да заједница – село или околина нису правиле избор, јер то не било у њиховом интересу, већ да једноставно некада није било могуће пронаћи или предати потпаљивача.²² Тарановски даје предност логици и искуству обичајноправних норми које су важиле у друштвима у којима појединац не бива увек одговоран државном апарату него је члан заједнице која га, бар делимично, штити. Тако Т. Тарановски претпоставља да заједница није предавала потпаљивача, ако његова кривица већ претходно није била извесна према сазнањима у самој заједници, ако је нпр. паљевина била случајна или нехатна, ако није било умишљаја или се чак потпаљивач није налазио потпуно при свести.²³

²² С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1926. 204-205.

²³ *Стари суд није кажњавао кривца, него кривично дело, те није улазио у претрес питања о виности и подобности за урачунљивост. Та је питања решавала ужса заједница, којој је кривац припадао, решавала их је, тако рећи, интуитивно према правној свести народној, те ако је нашла, да нема виности или урачунљивости,*

Л. Урошевић је у својој класификацији, према савременијем схватању, паљевину сместио међу кривична дела против опште сигурности људи и имовине. Није се сложио ни са С. Новаковићем ни са Т. Тарановским око правног тумачења последица које Душанов законик предвиђа за село које није испунило своју законску обавезу и предало починиоца државним органима власти. Он сматра да је погрешан закључак којим се одговорност села своди на цивилно-правни карактер и исцрпљује плаћањем новчане надокнаде и истиче да последице које сноси село спадају у кривично право, те да формулација у чл.99 значи да село мора да буде спаљено уместо починиоца, ако неће да га изда (а не ако не може да га изда). Заснива своје тумачење, између осталог, и на речи *патил* која се везује и за починиоца и за село.²⁴ Л. Урошевићу је свакако изгледало недоследно да се у Законнику прво предвиди најтежа могућа казна за починиоца једног веома опасног кривичног дела, а затим колективна одговорност села сведе само на плаћање одштете и да се потпуно изостави свака друга казна. Поготово изгледа чудно да се према Законнику том истом селу омогућавао слободан избор - да преда или да не преда кривца. Међутим, ни Л. Урошевић не нуди потпуно објашњење предвиђене санкције. Наиме, нејасно је да ли би спаљивање села значило и *расан*, што би у ствари било тешко очекивати уколико нечијом кривицом није дошло до катастрофалног пожара. Поставља се питање како би то било изведено, односно да ли би то значило потпуно уништење имовине (непокретне, покретне?) свих становника села, њихово расељавање итд. Намеће се цео низ отворених питања која се појављују уколико бисмо прихватили овакав став. Сматрамо да треба имати у виду да су државне власти од друштвене заједнице постепено преузимале право и обавезу кажњавања за почињена кривична дела, па је у том дуготрајном процесу некада било и паралелних правних радњи и својеврсне недовољно јасне

није кривца предавала суду, него је за њега плаћала. И то се потпуно слагало с интересима села, да сачува своје вредне чланове, који су пали у противправну радњу због неких неприлика, Супсидијарна је колективна одговорност коригирала формално процењивање кривичног дела од стране суда. То је стари обичајноправни поредак који је код паљевине Законик одржао и санкционисао. Т. Тарановски, Историја српског права, 354.

²⁴ *Према чл.99 кад би се учинила паљевина у селу, село је имало да изда кривца („да да пожешца“) а ако га не изда („не даст“), село је имало да поднесе оно што би имао поднети учинилац дела („што би пожешца патил и платил“). Л. Урошевић, Правосуђе и писано право у средњовековној Србији, Београд 1939, 198-200.*

поделе надлежности, па самим тим и недоследности и несагласности. Употпуњавање државне улоге у кривичном праву се постизало временом, снажењем и добром организацијом државних органа, али и самом праксом. Са друге стране треба истаћи да се баш на овом примеру види колико је важно познавање текстова свих сачуваних рукописа и њихово стално поређење, јер баш у овом делу формулације одредбе о паљевини постоје разлике међу рукописима. Тако у најстаријим рукописима, Струшком и Атонском нема речи *патиљ* на којој Л. Урошевић, између осталог, заснива свој закључак. Нема је ни у Хиландарском, Ходошком, Бистричком, Барањском и Раковачком рукопису, док Студенички рукопис уопште нема овај члан. Реч *патиљ* налазимо само у Призренском рукопису, али у фусноти најновијег издања је М. Пешикан реч *патиљ* означио као обичну писарску грешку: *патиљ и платил' уместо самог патиљ као у другим рукописима.*²⁵

Постоји још једна значајна разлика међу рукописима Законика и то разлика која не изгледа као резултат омашке или неразумевања. Наиме, у неким рукописима нема уопште оног дела одредбе који предвиђа казну спаљивања за починиоца кривичног дела.²⁶ Регулише се само начин

²⁵ Фусноте уз препис Призренског рукописа, уп. М. Пешикан. *Призренски препис и превод Призренског преписа*, Законик цара Стефана Душана, III, Барањски, Призренски, Шишатовачки, Раковачки, Раванички и Софијски рукопис, САНУ, Београд 1997, 126.

²⁶ У рукописима старије редакције казна спаљивања је предвиђена за починиоца кривичног дела паљевине у: *Струшком* (чл.57-58), Д. Богдановић, *Струшки препис и превод Струшког преписа*, *Атонском* (чл.98-99), Д. Богдановић, *Атонски препис и превод Атонског преписа*, Законик цара Стефана Душана, I, 108-109, 186-187; затим *Хиландарском* (чл.88-89), Д. Богдановић, *Хиландарски препис и превод Хиландарског преписа*, *Ходошком* (чл.88-89) Д. Богдановић, *Ходошки препис и превод Ходошког преписа*, *Бистричком* (чл.97-98), Д. Богдановић, *Бистрички препис и превод Бистричког преписа*, Законик цара Стефана Душана, II, Студенички, Хиландарски, Ходошки и Бистрички рукопис, САНУ, Београд 1981, 96-97, 134-135, 194-195; најзад у *Барањском* (чл.98-99), и *Шишатовачком* (чл.87-88), а није у *Призренском* (чл.98-99), и *Раковачком* (94-95), Д. Богдановић, М. Пешикан, *Барањски препис*, *Призренски препис*, *Шишатовачки препис*, *Раковачки препис*, Д. Богдановић, М. Пешикан, И. Грицкат-Радуловић, Б. Марковић, *Превод Барањског преписа*, *Превод Призренског преписа*, *Превод Шишатовачког преписа*, *Превод Раковачког преписа*, Законик цара Стефана Душана, III, 58-61, 126-127, 196-197, 252-253. Овог члана уопште нема у Студеничком рукопису Законика који садржи само 61 члан. Д. Богдановић, *Студенички препис и превод Студеничког преписа*, Законик цара Стефана Душана, II, 41-59. Уп. V. Mošin, *Vlastareva Sintagma*, 87-93.

плаћања накнаде за учињену штету и то од стране села и околине, ако село не преда починиоца, односно ако то не учини околина. Могуће је да је казна изгледала претерано сурова редакторима Законика, поготово што се у опису кривичног дела не помиње да је било некаквих жртава које су на страшан начин страдале у пожару него се само набрајају објекти које је починилац запалио било у селу било ван њега. Истини за вољу жртава није било, односно оне се не помињу ни у одредбама Синтагме ни у одредбама старијих византијских правних извора (нпр. у Еклоги или Прохирону), па се на тај разлог не можемо ослонити. Такви сложени случајеви, у којима је било и људских жртава, решавани су вероватно на основу коришћења више релевантних одредби, као што се ради и у савременом свету. Изостављање навођења сурове казне у неким рукописима Законика, а прецизно предвиђање начина наплате штете у чл. 99 и 100, можда баш указују на могућност коју је истакао још А. Соловјев: *То изгледа као излаз за ублажавање страшне казне прописане у Синтагми, која у ствари није радо извршавана ни у Византији ни код Срба.*²⁷

После пажљивог читања свих наведених текстова јављају се недоумице које потврђују да је без додатних поузданих података веома тешко са сигурношћу реконструисати слику практичне примене чланова о кривичном делу паљевине према законодавству цара Стефана Душана. Остаје стална и ненадокнадива празнина без сачуваних архивских докумената који би нам приближили правну праксу из времена настанка рукописа старије редакције. Стога је још драгоцене проучавање онога што имамо - сачуваних рукописа законодавства цара Стефана Душана, међусобно поређење текстова тих преписа и њихово срањивање са старијим законским изворима.

²⁷ А. Соловјев, *Законик цара Стефана Душана*, 257-258.

Biljana Marković

**ARSON IN THE LEGISLATION OF TSAR STEPHAN DUSHAN
ACCORDING TO THE MANUSCRIPTS OF MORE ANCIENT
REDACTION**

Summary

Arson is a crime if committed intentionally or maliciously and was often followed by cruel punishments (*jure talionis*) according to older law sources.

In the legislation of Tsar Dushan, arson can be found in several articles in the Abridged *Syntagm of Matiya Vlastar* and in Tsar Dushan's Code in manuscripts of the more ancient redaction and also in Iustinian's Law and in Tsar Dushan's Code in manuscripts of the more recent redaction. This crime is contained in a variety of Byzantine legal sources the most important of them being: Ekloga, Agricultural legal Code, Prochiron, Epanagoga and later the Syntagm of Matiya Vlastar and The Six Books of Constantine Armenopulos.

In the Abridged Syntagm the regulations contain descriptions of different forms of arson in villages and towns, in both rural and urban life conditions. A judicial inquiry was regulated in order to determine all the circumstances of the accident, when significant destruction of property had occurred. Arson is prosecuted with attention to the degree of severity and sometimes was followed by death sentence by decapitation or burning to death.

Tsar Dushan's Code deals with arson in articles 99 and 100 (according to the generally accepted numeration of Stojan Novakovic). Collective responsibility of the village (articles 99) for the damage and destruction of property if the village does not hand over the suspect to the authorities is regulated in all manuscripts of the more ancient redaction. If the village would hand over the suspect, he would be investigated. If he would be found guilty, he would be punished with death sentence. In case the arson was committed outside the village (article 100) collective responsibility was regulated for the territory of the surrounding villages if the suspect had not been handed over to the authorities as in the previous article.

Key words: The Syntagm of Matiya Vlastar, Tsar Dushan's Code, arson, village, town, manuscripts of the more ancient redaction, regulation, accident, suspect, punishment.

Чланак примљен: 14. 04. 2011.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 27. 06. 2011.